

Achtergrond vluchtelingenkinderen

Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang

Achtergrond vluchtelingenkinderen

Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang

Inhoud

Voorwoord	4	
Inleiding	5	
1	Achtergrond huidige groepen vluchtelingen	6
1.1	Over Eritrea...	7
1.2	Over Syrië...	7
1.3	Over Irak...	8
1.4	Over Afghanistan...	8
1.5	Over Iran...	9
2	Opvoeden en opgroeien in een nieuw land	10
2.1	Opvoeden met de hele familie	11
2.1.1	Syrië	11
2.1.2	Eritrea	11
2.1.3	Irak, Iran en Afghanistan	12
2.2	Wat willen ouders hun kinderen meegeven in de opvoeding	12
2.2.1	Syrië	12
2.2.2	Eritrea	12
2.2.3	Irak, Iran en Afghanistan	13
2.3	Waar lopen de gezinnen tegen aan bij het opvoeden en opgroeien in een nieuw land	13
3	Meer weten en verder lezen	16
4	Referenties	18

Voorwoord

Uit landelijke peilingen van Sardes en Sociaal Werk Nederland blijkt dat zowel gemeenten als kinderopvangorganisaties worstelen met adequate educatieve opvang voor jonge vluchtelingenkinderen (0–4 jaar). Het gaat zowel om vragen van financiële en organisatorische aard als om inhoudelijke vragen over deze groep kinderen en hun ouders.

Vier organisaties, **Sardes, Sociaal Werk Nederland, het Nederlands Jeugdinstituut en Pharos**, hebben de handen ineen geslagen en een consortium gevormd. Met subsidie van het Kinderopvangfonds ondersteunen zij kinderopvangorganisaties en gemeenten bij het bieden van educatieve zorg en opvang aan vluchtelingenkinderen en hun ouders, zowel met als zonder status.

Om gemeenten, kinderopvangorganisaties, politiek en landelijke maatschappelijke organisaties handvatten te bieden bij het zorgen voor een goede start van vluchtelingenkinderen en hun ouders in Nederland, zijn in 2017 en 2018 de volgende activiteiten uitgevoerd:

- De vorming van een kennisplatform met relevante partners om uit te wisselen, af te stemmen en te delen.
- Een inventarisatie van knelpunten en behoeften van gemeenten en kinderopvangorganisaties.
- Het samenstellen van informatiebrochures en handreikingen.
- Het verzamelen van aanpakken en methodieken voor deskundigheidsbevordering in de kinderopvang.
- Regionale kenniskringen van gemeenten.
- Bijeenkomsten en trainingen voor de kinderopvang.
- Pilots ouderbetrokkenheid in de kinderopvang.
- Een helpdesk voor professionals uit de kinderopvang, zorg en gemeenten.

Deze brochure maakt deel uit van een reeks brochures die het consortium heeft uitgebracht. De andere brochures zijn:

- Deskundigheidsbevordering en methodieken
- Anderstaligheid en opvallend gedrag van kinderen
- Ouderbetrokkenheid

Inleiding

De afgelopen jaren zijn er veel kinderen met een vluchtelingenachtergrond ingestroomd in de kinderopvang. Sommige van hen hebben zelf oorlogssituaties en de vlucht meemaakt, andere zijn in het kader van gezinshereniging gekomen of zijn in Nederland geboren maar hebben ouders die gevlucht zijn. Voor de leesbaarheid noemen we ze in deze brochure vluchtelingenkinderen.

Om als pedagogisch medewerker de vluchtelingenkinderen en hun ouders zo goed mogelijk te kunnen begeleiden en te ondersteunen is het handig om iets te weten over de achtergrond van deze gezinnen. Waarom zijn zij gevlucht? Hoe was de situatie in het land van herkomst op het gebied van bijvoorbeeld onderwijs en kinderopvang? En wat maakt het lastig om in een land met andere waarden en normen je kind op te voeden?

Als je informatie leest over het land van herkomst wil dat natuurlijk niet zeggen dat deze zaken voor alle gezinnen op die manier golden en gelden. Er bestaan enorme verschillen tussen gezinnen uit hetzelfde land, net zoals bij Nederlandse gezinnen.

- Ga daarom altijd open, geïnteresseerd en zonder vooroordelen met ouders in gesprek.
- De ouder met wie je praat kun je als informant gebruiken om meer over zijn achtergrond te weten te komen. Denk dus niet dat de kennis die je hebt over het land of de cultuur 'de waarheid' is bij alle gezinnen.

Over opvoeden en opgroeien in een nieuw land

Opvoeden is voor alle ouders een avontuur, in welk land ter wereld je ook woont. Maar als je wordt gedwongen je eigen land te ontvluchten en je kinderen op te voeden in een land dat je zelf amper kent, kan dit extra lastig zijn. Zeker als je gezin in het land van herkomst of onderweg te maken kreeg met vernedering, honger, geweld of andere schokkende gebeurtenissen.

Opvoeden in een nieuw land kan vluchtelingouders dus veel moeite kosten¹:

- Leefomstandigheden van het gezin en gewoonten in Nederland verschillen van die in het land van herkomst.
- De verwerking van schokkende ervaringen uit eigen land en onderweg tijdens de vlucht kost inspanning en is belastend.
- De inburgering in een onbekend land, met een onbekende taal en cultuur en de soms nog onzekere uitslag van de asielprocedure leiden tot stress.

Ouders die als vluchteling met hun kinderen naar Nederland zijn gekomen geven aan dat zij graag weer een gewoon gezin willen zijn¹. Jij als pedagogisch medewerker kan hierbij helpen. Juist het laagdrempelige contact en het praten over de alledaagse opvoeding is voor veel van deze ouders zeer waardevol. Het helpt hen om bekend te worden met de Nederlandse samenleving. En ze hebben daardoor contact met 'gewone' Nederlanders, iets wat ze vaak heel graag willen.

Voor wie is deze brochure bedoeld?

Deze brochure is bedoeld voor pedagogisch medewerkers, coaches en managers in de kinderopvang. Maar ook andere professionals die te maken hebben met vluchtelingenkinderen kunnen er iets aan hebben.

Hoofdstuk 1

**Achtergrond
huidige groepen
vluchtelingen**

In 2017 zijn er wereldwijd 68,5 miljoen mensen op de vlucht voor oorlog en geweld en hiervan is 52 procent jonger dan 18 jaar¹. In Nederland wonen zo'n 200.000 tot 250.000 vluchtelingen². Tussen 2014 en 2016 hebben bijna 70.000 personen een verblijfsvergunning (status) gekregen, waarvan 44.000 Syriërs, 13.000 Eritreeërs en 2000 Irakezen³⁰. Staatlozen, vaak Palestijnen uit Syrië, en vluchtelingen uit Afghanistan en Iran zijn daarna de grootste groepen vluchtelingen in Nederland³.

Veel vluchtelingenkinderen die in 2018 in de kinderopvang zitten zijn dus afkomstig uit Syrië, Eritrea, Irak, Afghanistan en Iran. Dit zijn grotendeels kinderen met een verblijfsstatus (statushouders). Een deel van deze kinderen is in Nederland geboren, of ze zijn in het kader van gezinshereniging* naar Nederland gekomen.

1.1 Over Eritrea...

In Eritrea heerst een autoritair regime. President Isaias Afewerki is als 25 jaar lang onafgebroken aan de macht⁵. Het onderdrukkende regime en de langdurige dienstplicht (welke in de praktijk kan oplopen tot 10 jaar) zijn voor veel Eritreeërs een reden om te vluchten⁵. Deserteurs en dienstweigeraars worden wreed bestraft en ook familieleden lopen het risico te worden opgepakt¹. Het gebrek aan economische kansen, stijgende voedselprijzen, politieke onvrijheid, beperkte bewegingsvrijheid en beperkte onderwijsmogelijkheden spelen ook een rol bij het besluit van mensen om het land te verlaten⁵. De vlucht vanuit Eritrea is zwaar en vindt plaats onder erbarmelijke omstandigheden; mishandeling, marteling en seksueel misbruik komen veelvuldig voor⁵.

Er is in Eritrea veel verschil tussen het leven op het platteland en de stad¹. Op het platteland is er een beperkte infrastructuur en zijn er beperkte voorzieningen op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg en werkgelegenheid. Daarentegen is in de hoofdstad Asmara en andere kleine steden een betere infrastructuur en is er internet, beter onderwijs en meer werkgelegenheid.

In Eritrea geldt leerplicht van 6 tot 15 jaar⁶. Vanaf 6 jaar moeten kinderen in ieder geval 5 jaar basisonderwijs volgen. Vervolgens kunnen ze doorstromen naar het voortgezet onderwijs dat is opgedeeld in de onder- en bovenbouw. De indruk bestaat dat veel Eritreeërs die de laatste jaren naar Nederland kwamen relatief laag opgeleid zijn. Veel van hen

hadden nog geen opleiding afgerond of hebben veel onderwijs gemist gedurende de jaren dat ze op de vlucht waren⁷.

1.2 Over Syrië...

In Syrië is een burgeroorlog gaande, die begon na de burgeropstand tegen het strenge regime van Bashar al-Assad in 2011⁸. Op deze burgeropstand werd vervolgens met veel geweld gereageerd vanuit het regime. Vanwege de al jaren durende oorlog zien veel mensen geen andere mogelijkheid dan Syrië te ontvluchten. Veel van de Syrische vluchtelingen komen via illegale, risicovolle vluchtroutes via Turkije en Griekenland, of via Noord-Afrika en Italië, naar Nederland. Syriërs die als 'eerste asielaanvrager' aankwamen hebben vaak de hele vlucht over land en water gereisd. De meerderheid heeft tijdens de vlucht schokkende ervaringen meegemaakt zoals mishandeling, honger, afpersing of schipbreuk³⁰.

De indruk bestaat dat Syrische vluchtelingen in vergelijking met andere groepen vluchtelingen relatief hoger opgeleid zijn¹. Ook vrouwen uit de hogere- en middenklasse in Syrië hadden voor het uitbreken van de oorlog toegang tot een opleiding en carrière. In 2004 bestond 29 procent van de werkzame beroepsbevolking uit vrouwen⁹. Het hoge opleidingsniveau geldt echter niet voor alle Syriërs. De helft van de Syriërs in Nederland blijkt maximaal een lager middelbaaronderwijs diploma te hebben³⁰. En 21 procent van hen heeft een diploma van het hoger onderwijs (hbo/wo-niveau). Ook konden veel Syrische vluchtelingen hun opleiding niet afronden doordat de oorlog uitbrak. Van de Syrische statushouders heeft in 2018 3 procent een Nederlands diploma³⁰.

Is Syrië was sprake van een kosteloos openbaar basis- en voortgezet onderwijs en er gold leerplicht van 6 tot 15 jaar¹. Vóór de start van de oorlog ging 97 procent van de Syrische kinderen van de basisschoolleeftijd naar school. 67 procent van de Syrische jeugd ging voor de oorlog naar de middelbare school¹. Sinds de oorlog is het Syrische onderwijsstelsel echter uit elkaar gevallen. Bijna de helft van de kinderen heeft de laatste jaren geen of onvoldoende onderwijs gehad omdat er een tekort was aan leraren, ruimte, materialen en sanitair in Syrië zelf, maar ook in de doorgangslanden waar Syrische vluchtelingen verbleven voordat ze naar Europa kwamen¹.

* Een vluchteling die in Nederland een verblijfsvergunning heeft gekregen, heeft recht op gezinshereniging. Dit betekent dat zijn of haar gezinsleden naar Nederland mogen komen. Daar gelden strikte regels voor.

1.3 Over Irak...

Nadat president Saddam Hoessein in 2003 werd afgezet ontstonden er in Irak grote tegenstellingen tussen sjiitische en soennitische moslims¹⁰. Dit leidde tot een burgeroorlog en de opkomst van de Islamitische Staat (IS). In 2017 is al het grondgebied van IS weer heroverd¹⁰. Tijdens deze strijd zijn sjiitische burgermilities (weer) actief geworden. Zij worden beschuldigd van mensenrechtenschendingen en worden er vaak van verdacht IS te steunen. Daarnaast speelt in het noorden een strijd tussen de Koerden en de Centraal-Iraakse regering. Sinds de jaren negentig wordt het noorden van Irak bestuurd door de Koerden¹⁰. In het najaar van 2017 werd een referendum gehouden over onafhankelijkheid in het noorden maar de uitkomst werd niet geaccepteerd door de Centraal-Iraakse regering. Zij nam vervolgens de controle over in een aantal omstrede gebieden.

Veel Iraakezen vluchten omdat de mensenrechtensituatie erg slecht is. Zo vinden er buitengerechterlijke executies plaats, en zijn er verdwijningen, aanvallen met gifgas en vernietigingen van dorpen¹⁰. In dorpen, steden en vluchtelingenkampen leven mensen onder zeer moeilijke omstandigheden. De toegang tot onderwijs en andere basisvoorzieningen is beperkt. De arbeidsparticipatie van vrouwen in Irak was hoog in vergelijking met andere Islamitische en Arabische landen, maar dit is door de oorlog sterk achteruit gegaan¹³. In Irak kunnen kinderen van 6 tot 12 jaar in principe gebruik maken van basisonderwijs¹¹. Na zes jaar basisonderwijs kunnen kinderen drie jaar middelbaar onderwijs volgen, waarmee ze vervolgens kunnen doorstromen naar het algemeen vormend voortgezet onderwijs of naar beroeps-onderwijs in een aantal sectoren¹¹. Onder het regime van Saddam Hoessein waren de onderwijskansen voor kinderen in de Koerdische provincies echter zeer slecht¹². Onder de Iraakse groep in Nederland is een aanzienlijk deel lager opgeleid, maar ook een forse groep hoger opgeleid³⁰.

1.4 Over Afghanistan...

Sinds de inval in 1979, zijn er af en aan gewapend conflicten aan de gang in Afghanistan. Door het Russische vertrek en de val van het Afghaanse communistische bewind in 1992 ontstond er verdeeldheid tussen bevolkingsgroepen. In 1996 kwam de Taliban aan de macht die zich schuldig maakte aan onderdrukking en mensenrechtenschendingen¹⁴. De aanslagen van 11 september 2001 hebben er voor gezorgd dat de Verenigde Staten een militaire operatie in Afghanistan startten om de trainingskampen van Al Qaida te vernietigen¹⁵. Ondanks dat de regering van de Taliban verdreven werd en er een nieuwe regering aan de macht kwam, bleek de Taliban niet definitief verslagen. De veiligheidssituatie is sindsdien verslechterd, vooral doordat internationale troepen zich in 2014 terugtrokken en de Taliban weer oprukt en in steeds meer districten de macht krijgt¹⁵. Daarbij is sinds kort ook de Islamitische Staat (IS) actief in Afghanistan. Er is enige vooruitgang geboekt, maar er bestaat nog steeds veel geweld dat de ontwikkeling van het land blijft belemmeren¹⁵.

In de Afghaanse maatschappij is de status van de vrouw aanzienlijk lager dan die van de man¹³. Vooral voor vrouwen en kinderen zijn de gevolgen van de conflicten en de onderontwikkeling groot¹⁴. Zij krijgen vaak te maken met geweld, misbruik en gedwongen arbeid. Daarbij hebben de meesten weinig of geen toegang tot medische zorg, onderwijs en juridische diensten¹³.

De verschillende conflicten en oorlogen hebben ingrijpende gevolgen gehad voor het onderwijs. In de periode van 1996-2001 was onderwijs voor meisjes en vrouwen verboden¹⁶. In 2001 is Afghanistan begonnen met de wederopbouw, waarbij veel aandacht was voor het onderwijs. Zo is vastgesteld dat formeel en religieus onderwijs kosteloos is tot en met het bachelor niveau en werd het onderwijs officieel ook weer toegankelijk voor meisjes¹⁶. Het onderwijs is verplicht voor kinderen in de leeftijd van 6 tot 14 jaar en het aantal kinderen dat naar school gaat is sinds 2001 sterk gestegen¹⁶. Veel van het onderwijs wordt gegeven voor religieuze en informele scholen, met name in de rurale gebieden¹⁶. Dit soort onderwijs wordt vaak in moskeeën door een imam gegeven. Veel Afghaanse Nederlanders hebben een hoog opleidingsniveau, echter een groot deel is zeer laag opgeleid²⁷. Dit is vergelijkbaar met de Iraakse Nederlanders.

1.5 Over Iran...

Van de hier genoemde vluchtelingengroepen kwamen die Iraniërs als eerste naar Nederland. Na het afzetten van de sjah en de revolutie in 1979 is Iran een Islamitische Republiek geworden¹⁷. De mensen die daarna vluchtten uit Iran behoorden vaak tot de politieke, culturele en economische elite van hun land en zij liepen gevaar na de revolutie²⁷. In de begin jaren negentig was de toestroom van Iraniërs naar Nederland op haar hoogtepunt, om daarna weer te dalen. In 2000 steeg het aantal asielaanvragen licht.

Het huidige regime in Iran maakt zich onder andere schuldig aan arrestaties, verdwijningen, veroordelingen na oneerlijke processen, mishandeling en foltering¹⁷. Daarbij wordt de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting vergaand beperkt. Dit zijn redenen waarom mensen nog steeds uit Iran moeten vluchten.

Het onderwijssysteem in Iran is relatief goed, vooral in de steden. Ongeveer 85 procent van de bevolking is geletterd. Het systeem is verdeeld in vijf verschillende fasen: pre-school, basisonderwijs, lager voorgezet onderwijs, voorgezet onderwijs en hoger onderwijs¹⁸. Jongens en meisjes gaan naar aparte scholen.

Vluchtelingen uit Iran zijn in vergelijking met de andere vluchtelingengroepen hoogopgeleid, gemiddeld ook hoger dan autochtone Nederlanders. Dit kan verklaard worden doordat vooral hoogopgeleide Iraniërs Iran hebben verlaten na de revolutie in het begin van de jaren tachtig.

Hoofdstuk 2

**Opuoeden en
opgroeien in een
nieuw land**

Alle ouders hebben vragen over de opvoeding of willen weten hoe anderen het doen. Veel ouders vallen hierbij terug op hun eigen ouders, op familieleden en op vrienden¹. Wanneer je als ouder in een nieuw land terechtkomt, mis je vaak dit soort vanzelfsprekende contacten. En je mist kennis van en ervaring met opvoeding in het nieuwe land. Hieronder wordt voor de vijf landen beschreven hoe de gezinnen er in het algemeen uitzien en hoe taken tussen gezins- of familieleden verdeeld zijn. Bij Syriërs en Eritreeërs is nog bekend over hoe zij opvoeden in Nederland, maar we hebben wel informatie over de opvoedingscultuur in het land van herkomst. Bij Iraanse, Iraakse en Afghaanse gezinnen is al wat meer onderzoek gedaan naar hoe zij opvoeden in Nederland.

Wees je er van bewust dat de verschillen tussen gezinnen groot kunnen zijn, ook al komen mensen uit hetzelfde land. Net zoals voor Nederlandse gezinnen geldt dat de rol van vaders en moeders, grootouders en andere familieleden bij de opvoeding heel erg kan verschillen per gezin. Benader elk gezin daarom met een open blik en gebruik onderstaande informatie om met de gezinnen in gesprek te gaan. Je kunt bijvoorbeeld vragen of het voor hen ook zo is/was als je hier leest.

2.1 Opvoeden met de hele familie

Veel vluchtelinggezinnen komen uit landen waar kinderen door de hele familie worden opgevoed en waar er een sterke binding met ouders en andere familie is¹⁹. Daarbij is er binnen deze culturen vaak sprake van een breed familieverband, waardoor kinderen hechte relaties met meerdere opvoeders hebben zoals bijvoorbeeld oma's en tantes. In de nieuwe gezinssamenstelling in Nederland moeten ouders hun rol herzien en opeens al die taken, die eerst in handen waren van meerdere personen, op zich nemen¹³. Ouders hebben vaak goede herinneringen aan de warme en hechte familiebanden die zij als kind hebben ervaren en ze missen de steun bij de opvang en opvoeding van hun eigen kinderen. En kinderen missen vaak de verloren andere 'vaders en moeders'. Het wijdere informele netwerk gaf steun en controle. Het kan dan ook behoorlijk lastig zijn om in de nieuwe context je weg te vinden.

2.1.1 Syrië

In Syrië vindt de opvoeding en verzorging van kinderen vaak plaats binnen een breed familieverband⁹. Kinderen hebben hierdoor meestal hechte relaties met meerdere opvoeders, bijvoorbeeld met een oma of oom, en zijn minder afhankelijk van een één-op-één relatie.

In de traditionele gezinnen in Syrië heeft de moeder vaak een centrale positie en zorgt zij voor het huishouden en de kinderen⁹. Dit is ook het geval bij gezinnen waarbij de moeder hoogopgeleid is. De vader wordt gezien als het gezinshoofd, en zijn verantwoordelijkheden bestaan vooral uit het zorgen voor het levensonderhoud en het beschermen van de goede naam van het gezin. Als de gezinnen in Nederland wonen, verandert de taakverdeling bij de opvoeding en verzorging van de kinderen vaak, onder andere omdat veel familieleden niet in Nederland aanwezig zijn.

2.1.2 Eritrea

In Eritrea wordt ook vaak opgevoed binnen een breed familieverband waarbij de kinderen met meerdere opvoeders een hechte relatie hebben²⁰. Er bestaat een hiërarchie, onder andere op basis van leeftijd. De machtsafstand tussen jongeren en volwassenen is groot²⁰. In Eritrea worden kinderen over het algemeen als 'onwetend' beschouwd, jongeren leren van ouderen die als voorbeeld dienen²⁰. De opvoedstijlen van ouders kunnen echter enorm verschillen en zijn afhankelijk van opleidingsniveau, religie en woonplaats (dorp of stad)²¹. Eritrese ouders uit de steden hantieren over het algemeen een vrijere opvoeding dan mensen uit dorpen.

Naast hiërarchie op basis van leeftijd, kent Eritrea een traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen²¹. Zo wordt opvoeding voornamelijk als een taak voor moeders gezien. De rol van vaders ligt bij het kostwinnerschap, correctie van gedrag en het aanleren van waarden en normen. Door de lange dienstplicht is de traditionele gezinssamenstelling echter vaak veranderd en groeien nog maar weinig jongeren op in een gezin met beide ouders²². Moeders staan vaak alleen voor de opvoeding en de vader is niet aanwezig. De huidige groep Eritrese vluchtelingen heeft vaak met deze situatie te maken (gehad). In Nederland kun je daarnaast te maken krijgen met zeer jonge moeders die hier alleen zijn gekomen (alleenstaande minderjarigen). Het opvoeden zonder eigen familienetwerk kunnen zij als zwaar ervaren¹.

2.1.3 Irak, Iran en Afghanistan

In deze drie landen is de brede familie eveneens belangrijk in de opvoeding¹³. Maar dit kan enigszins veranderen als Iraakse, Iraanse en Afghaanse gezinnen in Nederland wonen. Bij deze gezinnen is al wat meer bekend over hoe het opvoeden gaat zijn als zij een aantal jaren in Nederland wonen. Dit is onderzocht in 2005, toen is er met 20 Iraanse, 21 Iraakse en 17 Afghaanse gezinnen uitgebreid gesproken over het leven in Nederland. Deze gezinnen zeiden dat het grootste deel van de opvoeding bij de moeder ligt, dit geldt het meest voor zaken als troosten, praten over problemen, seksuele voorlichting en contacten met school en de huisarts¹³. Ook het aanleren van normen en waarden en het controleren van wat de kinderen doen wordt vaker door de moeders gedaan. Bij beslissingen over school, uitgaven voor de kinderen, huiswerkbegeleiding, en het brengen naar clubs hebben vaders een grotere rol. Verder vormen oudere broers en (nog wat vaker) zussen de belangrijkste bron van steun voor de ouders en voor de jongere kinderen.

Het lijkt erop dat bij de Iraanse gezinnen de vader meer doet in de huishouding, de verzorging en het koken dan bij Iraakse en Afghaanse gezinnen. Over het algemeen zijn vaders meer betrokken als de kinderen de basisschoolleeftijd hebben dan wanneer zij jonger zijn

2.2 Wat willen ouders hun kinderen meegeven in de opvoeding

Elke ouder maakt keuzes over wat ze hun kinderen in de opvoeding willen meegeven, dit noemen we opvoedingsdoelen. Deze keuzes worden beïnvloed door ervaringen uit hun eigen jeugd, de sociale omgeving, de cultuur, media en opleiding¹. Natuurlijk speelt ook het karakter en het gedrag van het kind hierbij een rol. De vlucht en een nieuw land kan er voor zorgen dat opvoedingsdoelen veranderen of oude opvoedingsdoelen minder goed passen in de nieuwe samenleving waarin het gezin zich bevindt. Hieronder beschrijven we wat over het algemeen de opvoedingsdoelen zijn bij gezinnen uit de verschillende landen.

2.2.1 Syrië

De opvoeding van de kinderen in Syrië is grotendeels gebaseerd op traditionele waarden en rolpatronen, waarin traditionele man-vrouwverhoudingen worden doorgegeven⁹. Ook na de migratie naar een westers land lijkt dit zo te blijven.

Syrische ouders vinden het geven van liefde en geborgenheid heel belangrijk. In de opvoeding spelen eer en schaamte een belangrijke rol, zoals in veel niet-westerse landen het geval is. Het gedrag en de reputatie van elk familielid hebben zijn weerslag op het gedrag en de reputatie van de andere familieleden⁹. Als kinderen ongewenst gedrag vertonen wordt dit (verbaal) gecorrigeerd waar anderen bij zijn. Een kind schaamt zich dan hiervoor en zal dit gedrag een volgende keer niet meer vertonen. Het doel hiervan is vooral te benadrukken dat het kind deel is van de familie en dat de familie-eer niet aangetast mag worden.

Het aanleren van respect, beleefdheidsnormen en eerlijkheid wordt door ouders benoemd als belangrijke punten die zij willen meegeven in de opvoeding⁹. Ook hechten de ouders veel waarde aan gehoorzaamheid. Zij vinden het vanzelfsprekend dat zij als volwassenen keuzes voor hun kinderen maken. Kinderen worden geacht gehoorzaam te zijn en deze keuzes te respecteren.

Van Islamitische Syrische ouders horen we veel dat de leefregels en richtlijnen uit de Koran hun een houvast bieden⁹. Het is voor deze gezinnen daarom wettelijk dat religie voor veel Nederlanders geen rol speelt bij opvoeding en onderwijs. Ouders dragen veelal hun eigen visie op de islam over op hun kinderen en gebruiken deze visie als opvoedingskader. Op deze manier bepalen ouders wat zij halal (toegestaan) en haram (verboden) vinden.

2.2.2 Eritrea

Van Eritreeërs horen we dat ouders vooral geduldig en liefdevol moeten zijn en wijsheid en compassie moeten tonen. Er wordt bij de opvoeding weinig tot geen verantwoordelijkheid bij de jongere gelegd. Vooral kleine kinderen krijgen veel affectie maar over het algemeen ook een strenge opvoeding²¹.

In traditionele gezinnen krijgen meisjes in Eritrea veel huishoudelijke zorgtaken maar helpen ze ook mee op het land. Jongens verrichten werk op het land, hoeden het vee of helpen bij het runnen van een familiezaak¹⁹. Over het algemeen mogen jongens meer tijd buitenshuis doorbrengen en verder van huis zijn. Zij krijgen relatief meer vrijheid dan meisjes.

Veel Eritreeërs vinden harmonie binnen de groep belangrijk en vaak wordt directe confrontatie vermeden⁷. Omdat met de aantasting van de eigen eer ook de familie-eer op het spel staat, wordt er veel belang gehecht aan het toedekken van fouten om gezichtsverlies te voorkomen. Om de identiteit van de eigen groep te waarborgen zijn er belangrijke eercodes op het gebied van relatievorming, partnerkeuze en seksualiteit. In het dagelijks leven wordt weinig over seksualiteit gepraat, het wordt gezien als een privé-onderwerp³³. Huiselijk geweld en verkrachting worden vaak in huiselijke of religieuze kringen opgelost om de eer van het meisje, de dader en de families te behouden³³.

Het geloof neemt in Eritrea een centrale plaats in. Het orthodoxe christendom en de islam zijn de twee overheersende godsdiensten⁶. Religieuze waarden en normen maken onderdeel uit van de opvoeding²³. Volgens deskundigen zijn veel Eritreeërs (vooral jongeren) in Nederland op zoek naar houvast en tonen steeds meer belangstelling voor religie⁶.

2.2.3 Irak, Iran en Afghanistan

Ook in de opvoeding bij Iraanse, Iraakse en Afgaanse gezinnen spelen eer en schaamte een belangrijke rol. Aan de eerder genoemde groep vluchtelinggezinnen uit Irak, Iran en Afghanistan is, toen ze enige tijd in Nederland woonden, gevraagd wat zij belangrijk vinden in de opvoeding. Maatschappelijk presteren staat voor veel gezinnen bovenaan de opvoedingsagenda¹³. Ouders hechten veel waarde aan een 'serieuze levenshouding' waarin de kinderen aan de toekomst denken en werken. Iraanse gezinnen, en ook sommige Iraakse gezinnen, zeiden daarnaast dat ze autonomie van de kinderen (zoals zelfstandigheid en zelfvertrouwen) belangrijk vinden in de opvoeding.

Iraakse, Iraanse en Afgaanse gezinnen vinden het ook belangrijk dat kinderen zich leren aan te passen aan ouders en belangrijke anderen, en dat ze respect en gehoorzaamheid tonen aan ouders en ouderen in het algemeen. Ook een

goede Moslim zijn en op het rechte pad blijven vindt men belangrijk.

Als je kijkt naar de leeftijd van de kinderen vinden vluchtelinggezinnen uit Irak, Iran en Afghanistan dat gedurende de eerste levensjaren de nadruk moet liggen op goede verzorging, gezondheid, voldoende voeding en schone kleding, en ook op het geven van liefde en geborgenheid. Moeders vinden het daarbij ook belangrijk om een vriendschapsband met hun kind te hebben. Ouders vinden het daarnaast belangrijk dat hun kinderen gehoorzaam zijn en goed luisteren. Sommige gezinnen zeiden dat zij zich afzetten tegen het gebrek aan vrijheid dat kinderen hebben in het land van herkomst en ze willen hun kinderen in Nederland minder autoritair opvoeden.

Wat betreft het verschil tussen het opvoeden van jongens en meisjes vinden veel gezinnen dat ze in principe gelijk behandeld moeten worden. Tegelijkertijd is duidelijk dat dochters buitenshuis minder bewegingsvrijheid krijgen en dat ze veel vaker moeten helpen bij huishoudelijke taken. Dit heeft onder andere te maken met de sterkere nadruk op de 'eer' van de dochters en dat ouders zich in dit opzicht minder zorgen maken om de zonen.

2.3 Waar lopen de gezinnen tegen aan bij het opvoeden en opgroeien in een nieuw land

Vluchtelingouders in Nederland hebben te maken met meerdere culturen en zij zijn onbekend met de opvoedpraktijken in Nederland. Dit maakt dat vluchtelingouders de opvoeding in Nederland als zwaar kunnen ervaren²⁴. Vluchtelingouders kunnen verschillen ervaren tussen hun opvattingen en die van Nederlandse opvoeders over de verzorging, opvoeding, en de ontwikkeling van hun kinderen²⁰. Voor veel vluchtelingen die uit een niet-Westers land komen, zullen de verschillen tussen hoe zij zelf werden opgevoed en het opvoeden in Nederland groot zijn. Voor velen van hen geldt daarom dat zij met de komst naar Nederland voor nieuwe opvoeddilemma's komen te staan. Soms past hun opvoedingsstijl niet bij wat er op school en in de samenleving van hun kind verwacht wordt of sluiten meer traditionele opvoedingswaarden en –doelen niet aan bij de nieuwe samenleving¹.

Ook de kinderen kunnen het opgroeien in het nieuwe thuisland als zwaar ervaren, omdat er binnen het gezin, op school of met leeftijdsgenoten uiteenlopende verwachtingen kunnen gelden^{20,24}.

Lastig om te wennen aan de kinderopvang

Van sleutelpersonen* uit Syrië horen we dat er voor het uitbreken van de oorlog kinderopvang in Syrië aanwezig was, maar lang niet iedereen maakte er gebruik van. Meestal werden kinderen opgevangen door grootouders of andere familieleden. Volgens sleutelpersonen uit Eritrea was kinderopvang ook daar wel aanwezig, maar alleen in de grotere steden. In die grote steden maakte echter lang niet iedereen gebruik van de opvang en in de kleinere steden of dorpen werden kinderen voornamelijk opgevangen door familieleden. Het is daarom dus flink wennen voor ouders om hun kinderen hier in Nederland (soms noodgedwongen) te moeten achterlaten bij een kinderdagverblijf wanneer ze zelf moeten werken of naar school moeten. Of om peuters naar de peuteropvang te laten gaan vanwege vve-aanbod en het leren van de Nederlandse taal. Ook de Iraakse, Iraanse en Afghaanse ouders zeiden dat ze het liefst weinig gebruik maken van de kinderopvang¹⁹. Zij vinden het niet prettig om hun kinderen 'uit te besteden' en hebben soms het idee dat hun kind het niet naar zijn zin heeft in de opvang. Als pedagogisch medewerker is het belangrijk om te beseffen dat dat ouders hun kinderen dus soms met tegenzin en in het begin ook met wantrouwen brengen en moeite hebben met afscheid nemen.

Problemen rondom gezinshereniging

Vluchtelinggezinnen hebben in de periode vóór de hereniging te maken met een lange wachttijd. Een groot deel van de aanvragen voor gezinshereniging neemt meer tijd in beslag dan dat wettelijke mag. En de procedure wordt vaak als heel onduidelijk ervaren. De wachttijd levert stress op en deze beïnvloedt de gezondheid van de persoon die al in Nederland is²⁵. Tegelijkertijd heeft de wachttijd ook voor de gezinsleden die nog niet in Nederland zijn een negatieve impact. Zij verblijven vaak lange tijd in een moeilijke situatie, in het land van herkomst of in een vluchtelingenkamp in een ander land, waarin vaak sprake is van onveiligheid en gebrekkige voorzieningen. De lange en onduidelijke procedure zorgt regelmatig voor wantrouwen tussen partners. Na de hereniging kunnen zowel het gescheiden zijn geweest als het weer samen gaan leven in een nieuw land, grote invloed hebben op het gezin. Het niet met elkaar kunnen

delen van ervaringen kan leiden tot spanningen tussen partners. Veelvoorkomende werkeloosheid zorgt voor frustraties en stress. Ook de relatie tussen ouder en kind is na de hereniging niet zomaar hersteld. In de tijd zonder elkaar kan de relatie tussen ouders verstoord zijn geraakt, en een nieuwe balans vinden is niet altijd even makkelijk. Zulke situaties kunnen leiden tot opvoedingsproblemen of overbelasting van de jongere. In de kinderopvang kun je dan te maken krijgen met gezinnen waar relatief vaak sprake is van spanningen, ruzie en mogelijk ook huiselijk geweld.

Psychosociale problemen

De aanwezigheid van ouders, hun ondersteuning en emotionele beschikbaarheid, en de gezinscohesie zijn belangrijke factoren bij het voorkomen van psychosociale problemen als gevolg van het migratieproces bij kinderen²¹. Ouders die gevlucht zijn naar Nederland zijn echter bezig met het opbouwen van een nieuw leven in een land waarvan ze de cultuur niet kennen. Dit proces vraagt veel tijd en energie, en het kan leiden tot onzekerheid, faalangst en depressieve gevoelens. Voor ouders die getraumatiseerd zijn is dit proces nog moeilijker. Dit alles kan ertoe leiden dat ouders minder ondersteuning kunnen bieden aan hun kinderen en minder emotioneel beschikbaar zijn. Kinderen kunnen stress en onzekerheid ervaren door deze thuissituatie. Ook kunnen de kinderen zelf een trauma hebben opgelopen door wat ze allemaal hebben meegemaakt. Bekijk voor meer informatie wat je over wat te doen met kinderen met (mogelijk) trauma op de groep de brochure *Anderstaligheid en opvallend gedrag van kinderen*.

Onbekendheid met het Nederlandse gezondheidszorgsysteem

Het gezondheidszorgsysteem in de landen van herkomst verschilt behoorlijk met hoe het in Nederland werkt. Dit zorgt ervoor dat veel nieuwkomers het lastig vinden om te begrijpen hoe het Nederlandse gezondheidszorgsysteem in elkaar zit. Zo is het bijvoorbeeld in Syrië heel gewoon om direct naar het ziekenhuis te gaan als je gezondheidsklachten hebt, een huisarts kennen ze daar niet²⁸. In Syrië wordt gevaccineerd in centra waar alleen vaccinaties worden toegediend, kinderen kunnen hier niet terecht voor andere zorg. Het is voor ouders uit Syrië dan ook nieuw dat ze in Nederland bij het consultatiebureau of het CJG naast de vaccinaties ook andere zorg en opvoedingsadvies kunnen ontvangen. In Eritrea is eveneens geen sprake van een doorverwijssysteem en ze kennen daar geen huisarts.

* Sleutelpersonen zijn mensen die zelf gevlucht zijn en in Nederland als nieuwkomer hun weg hebben gevonden. Vaak hebben ze in het land van herkomst als zorgprofessional gewerkt. Zij kunnen professionals helpen om vluchtelingen te bereiken en te betrekken en hebben een voorlichtende en adviserende rol. Zie www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezondheid-statushouders/inzet-van-sleutelpersonen/wie-zijn-de-sleutelpersonen

Bovendien heeft men geen zorgverzekering en tegen een kleine vergoeding kan men een behandeling en medicijnen krijgen. Ook wordt in Eritrea, vooral op het platteland, nog veel gebruik gemaakt van traditionele geneeswijzen⁷. Als er problemen zijn met een kind, bijvoorbeeld bij de opvoeding of het gaat om een andere reden niet goed, dan is er in de landen van herkomst geen jeugdzorg zoals we dat in Nederland kennen. Ouders van vluchtelingenkinderen vragen daarom vaker bij hun informele netwerk om hulp, vooral de familie¹³. Ouders zijn terughoudend om problemen naar buiten te brengen en lossen problemen liever op in de kring van de familie. Op psychische problemen berusten bovendien taboes⁷. De stigmatisering van psychische problemen vormt een bedreiging voor de familie-eer. En vaak uiten psychische spanningen zich in lichamelijke klachten. Of verklaren ze de psychische klachten vanuit bovennatuurlijke oorzaken zoals beheksing, geesten en het boze oog. De oplossing wordt dan gezocht in medicatie of praktijken zoals rituele reiniging en duiveluitdrijving. Dit alles maakt dat hulp zoeken en accepteren als er problemen zijn met je kind behoorlijk lastig kan zijn.

Lastig voor zorgaanbieders om aan te sluiten

Aan de andere kant is het voor zorgaanbieders en dus ook voor professionals in de kinderopvang lastig om aan te sluiten bij de behoeftes van vluchtelinggezinnen. De zorg of de opvang sluiten namelijk lang niet altijd aan bij hun verwachtingen en er zijn communicatieproblemen¹⁹. Zo kan men verwachten dat er direct medicatie gegeven wordt bij de huisarts, of dat er bij de kinderopvang vooral veel geleerd en minder gespeeld wordt. Verwachtingen die niet uitkomen en communicatieproblemen kunnen leiden tot wantrouwen en teleurstellingen van beide kanten. We weten inmiddels dat toegankelijkheid en kwaliteit van zorg afhangen van het vermogen van professionals om om te gaan met verschillen in achtergrond, opleiding, sekse, migratiegeschiedenis en andere relevante verschillen²⁹. Dat vraagt om kennis en cultuursensitieve vaardigheden en communicatie. In het geval van vluchtelingen vraagt het ook om inlevingsvermogen in wat het betekent om je land, werk en dierbaren te moeten verlaten. En om lange tijd in angst, onzekerheid en oorlog te leven en/of marteling, verkrachting en geweld te ondergaan. Het opbouwen van vertrouwen is hierbij extra belangrijk. Deze zaken gelden ook voor professionals in de kinderopvang. Hoe je de kinderopvang goed kan aansluiten bij vluchtelingouders is te lezen in de brochure *Ouderbetrokkenheid*.

Hoofdstuk 3

Meer weten en verder lezen

Pharos heeft meerdere handreikingen, rapporten, factsheets, beeldmateriaal, platforms en een e-learning ontwikkeld die bruikbaar zijn bij het werken met vluchtelinggezinnen:

Overzicht publicaties vluchtelingen en asielzoekers:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezond-opgroeien/asielzoekers-en-vluchtelingenjeugd/publicaties-en-rapporten

Overzicht veerkracht en gezondheid jeugd:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezondheid-statushouders/veerkracht-en-gezondheid-jeugd

Platform voor Tigrinya en Arabisch sprekenden over de gezondheid(zorg) in Nederland:

www.gezondinnederland.info

Overzicht factsheets:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/algemeen/factsheets

Eenvoudige voorlichting/beeldmateriaal over de Nederlandse gezondheidszorg:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezondheidstatushouders/eenvoudige-voorlichting

Handreiking opvoedondersteuning vluchtelinggezinnen:

www.pharos.nl/documents/doc/informeel_opvoedondersteuning_vluchtelingengezinnen.pdf

Rapport over welzijn gezinsherenigers:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/asielzoekers-en-vluchtelingen/welzijn-en-gezondheid-gezinsherenigers

Rapport over Eritreeërs in Nederland:

www.pharos.nl/documents/doc/verkenning%20eritreers%20-van%20ver%20gekomen...-.pdf

Rapport over Syrische gezinnen in Nederland:

www.pharos.nl/documents/doc/syrische-nieuwkomers-in-de-gemeente.pdf

Artikel opvoeden in andere culturen:

www.pharos.nl/documents/doc/webshop/2010_3_13-14_opvoeden_in_andere_culturen.pdf

Gratis e-learning met o.a. de module 'werken met mensen met een vluchtelingenachtergrond':

www.pharosleerplatform.nl

Sardes en Sociaal Werk Nederland hebben een handreiking ontwikkeld: Peuters in de asielopvang naar de peuterspeelzaal - handreiking voor kinderopvangorganisaties (2016).

www.sardes.nl/uploads/handreiking_kinderopvangorganisaties_11juli16.pdf

Nji heeft een pakket met beeldmateriaal voor pedagogische gesprekken ontwikkeld om gesprekken over opgroeien en opvoeden met laaggeletterde ouders te vereenvoudigen. De doelgroep bestaat uit ouders van kinderen in de leeftijd 0-6. Er is ook een Engelse versie beschikbaar. Het pakket is tegen betaling te bestellen.

www.nji.nl/nl/Producten-en-diensten/Publicaties/Nji-Publicaties/Opgroeien-en-opvoeden-in-beeld

Hoofdstuk 4

Referenties

- 1) Möhle, M., Tuk, B., Wassink, M., Kooijman, K. & Kleijweg, L. (2017). Opvoeden in een nieuw land. Handreiking voor informele opvoedondersteuning vluchtelingen. Gouda: JSO. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.nji.nl/nl/Producten-en-diensten/Publicaties/Nji-Publicaties/Opvoeden-in-een-nieuw-land
- 2) VluchtelingenWerk Nederland (2018). Vluchtelingen in getallen 2018. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u640/20180719_vluchtelingen_in_getallen_%202018_allerdefinitiefste.pdf
- 3) Werkwijzer vluchtelingen. Aantallen & herkomst (2018). Verkregen op 19 oktober 2018 van www.werkwijzer-vluchtelingen.nl/feiten-cijfers/aantallen-herkomst.aspx
- 4) Nederlands Jeugdinstituut (2018). Vluchtelingenkinderen. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Vluchtelingenkinderen/Vluchtelingenkinderen-Cijfers
- 5) VluchtelingenWerk Nederland. Eritrea: onderdrukking en eindeloze dienstplicht. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/landen-van-herkomst/eritrea
- 6) Ferrier, J., Kahman, M. & Massink, L. (2017). Handreiking voor ondersteuning van Eritrese nieuwkomers bij hun integratie. 'Jullie Nederlanders hebben voor alles een systeem'. Kennisplatform Integratie & Samenleving. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.kis.nl/publicatie/handreiking-voor-ondersteuning-van-eritrese-nieuwkomers-bij-hun-integratie
- 7) Oreel, I. & van der Zand, J. (2018). Gezondheid Jeugd in Eritrea. Kennisdelingsprogramma Gezondheid Statushouders. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.ggdghorkennisnet.nl/?file=41226&m=1528791607&action=file.download
- 8) VluchtelingenWerk Nederland. Syrië: miljoenen mensen op drift. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/landen-van-herkomst/syri%C3%AB
- 9) Mulders, J. & Tuk, B. (2016). Syrische nieuwkomers in de gemeente. Utrecht: Pharos. Verkregen op 23 oktober 2018 van www.pharos.nl/documents/doc/syrische-nieuwkomers-in-de-gemeente.pdf
- 10) VluchtelingenWerk Nederland. Irak: situatie nog steeds niet veilig. Verkregen op 22 oktober 2018 van www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/landen-van-herkomst/irak
- 11) Nuffic (2015). Onderwijssysteem Irak. Verkregen op 23 oktober 2018 van www.nuffic.nl/publicaties/onderwijssysteem-irak
- 12) Van Brakel, R. (2014). Onderwijs in Irak. Verkregen op 29 oktober 2018 van sargasso.nl/onderwijs-irak
- 13) Pels, T. & de Gruijter, M. (2005). Vluchtelinggezinnen: opvoeding en integratie: opvoeding en ondersteuning in gezinnen uit Iran, Irak, Somalië en Afghanistan in Nederland. Assen: Uitgeverij Van Gorcum.
- 14) Stichting Vluchteling (2017). Afghanistan. Verkregen op 29 oktober 2018 van www.vluchteling.nl/waar-we-werken/azië/afghanistan
- 15) VluchtelingenWerk Nederland. Afghanistan: oorlog op oorlog. Verkregen op 29 oktober 2018 van www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/landen-van-herkomst/afghanistan
- 16) Nuffic (2011). Onderwijssysteem Afghanistan. Verkregen op 29 oktober 2018 van www.nuffic.nl/publicaties/onderwijssysteem-afghanistan
- 17) VluchtelingenWerk Nederland. Iran: Repressie ondanks hervormingsbeloften. Verkregen op 29 oktober 2018 van www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/landen-van-herkomst/iran?gclid=CjwKCAjw39reBRBJEiwAO-1m0OYTenu9pPumVITZaicGmSQ_sSfajtLgPuBWI3ZnMSA-ZNTIL_PLvKAXoCF1AQAvD_BwE
- 18) Nuffic (2015). Onderwijssysteem Iran. Verkregen op 29 oktober 2018 van www.nuffic.nl/publicaties/onderwijssysteem-iran/
- 19) Tuk & Vlietstra (2017). Wereldreizigers, methode sociaal-emotionele ontwikkeling voor nieuwkomers op de basisschool. Utrecht: Pharos.
- 20) Ghebreab, W. & Kusmallah, N. (2018). Opgroeien in Eritrea. Nidos. Verkregen op 22 oktober 2018 van www.nidos.nl/wp-content/uploads/2018/05/5.Opgroeien-in-Eritrea.pdf
- 21) De Haene, L. & Derluyn, I. (2018). Werken met vluchtelingenkinderen in pedagogische praktijken: Naar een relationeel perspectief op de psychosociale gevolgen van gedwongen migratie. Kind En Adolescent, 39(2), 127-142. doi:10.1007/s12453-018-0172-0
- 22) Beelen, N. van (2016). Van ver komen. Een verkenning naar het welzijn en de gezondheid van Eritrese vluchtelingen. Utrecht: Pharos. Verkregen op 23 oktober 2018 van www.pharos.nl/documents/doc/verkenning%20eritrese%20-van%20ver%20gekommen...-pdf

- 23) Leeuwen, M. van (2010). Kennisdossier Preventieve Opvoedingsondersteuning voor Migrantenouders. Utrecht: Pharos. Verkregen op 29 oktober 2018 van www.pharos.nl/documents/doc/kd-opvoeding_pdf.pdf
- 24) Centrum voor Jeugd en Gezin, GGD Hollands Midden en VluchtelingenWerk Nederland (2017). Opvoedingsondersteuning voor vluchtelingengezinnen.
- 25) Brummel-Ahlaloum, Andriessen, Smal en Kawous (2018). Welzijn en gezondheid gezinsherenigers. Een verkenning. Utrecht: Pharos.
- 26) GGD GHOR Nederland (2016). De gezondheid van vluchtelingen in gemeenten: preventie centraal. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.ggdghorkennisnet.nl/?file=26933&m=1455178085&action=file.download
- 27) Dourleijn, E., Muller, P., Dagevos, J., Vogels, R., Doorn, M. van, Permentier, M. (2011). Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- 28) Oreel, I. & Zand, J. van der (2018). Gezondheid Jeugd in Syrië. Kennisdelingsprogramma Gezondheid Statushouders. Verkregen op 19 oktober 2018 van www.ggdghorkennisnet.nl/?file=41225&m=1528791607&action=file.download
- 29) Berkum, van e.a. (2016). Zorg, ondersteuning en preventie voor nieuwkomende vluchtelingen: wat is er nodig? Utrecht: Pharos.
- 30) Dagevos, J. Huijnk, W. Maliepaard, M. & Miltenburg, E. (2018). Syriërs in Nederland. Sociaal en Cultureel Planbureau. Verkregen op 12 november 2018 van www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Syriërs_in_Nederland
- 31) UNHCR (2016). Zeven redenen waarom Syriërs en Irakezen vluchten naar Europa. Verkregen op 12 november 2018 van www.unhcr.org/nl/2016/10/zeven-redenen-waarom-syriërs-en-irakezen-vluchten-naar-europa
- 32) Ghebreab, W. & Kusmallah, N. (2018). Normen en waarden in de Eritrese samenleving. Verkregen op 12 november 2018 van www.nidos.nl/wp-content/uploads/2018/05/4.Normen-en-waarden-in-de-Eritrese-samenleving.pdf
- 33) Ghebreab, W., Teklemariam, B. & Kusmallah, N. (2018). Wat zou ik moeten weten over de seksualiteit, gezondheid, gender en relaties van Eritrese amv's? Verkregen op 12 november 2018 van www.nidos.nl/wp-content/uploads/2018/05/11.Wat-zou-ik-moeten-weten-over-de-seksualiteit-gezondheid-gender-en-relaties-van-Eritrese-amvs.pdf

Colofon

Titel	Achtergrond vluchtelingenkinderen
Auteur	Anna de Haan m.m.v. Eva Vreeswijk (Pharos)
Eindredactie:	Carolien Bongers (Sardes)
Vormgeving:	Grafisch Geluk, Rotterdam
Datum	November 2018

